

Een hoogwaardigheidsbekleder, compleet met sigaar, schiet met een kinderboogje een pijltje met een gummi-dop naar een doelwitje. Hij zal het roosje wel niet raken.

De vreemde schutter is de Engelse minister van financiën, en een tafereel als dit kan ook alleen in Engeland plaatsvinden. Er is geen volk te bedenken waarbij de sport, de konkurrentie – aan regels gebonden – ook het wedden, zo diep geworteld is. Zelfs de Engelse verkiezingen missen het hatelijke, diep principiële en dodelijk ernstige karakter, dat in ons land kenmerkend is. Ook hier een sportief element, een aandachtig en gemuseerd toekijken welke kandidaat het wint, net als bij een wedstrijd in boogschieten of cricket. Enerzijds geeft dit blijk van een zekere kinderlijkheid van geest, speelsheid en zelfs een gebrek aan verantwoordelijke ernst, anderzijds is de sport zo karaktervormend, zo opvoedend dat wij met een zekere afgunst naar dat redelijke, goed gedisciplineerde en zelfbewuste volk kijken. En wat is nu de grote les die, jong geleerd, oud gedaan, de sport leert? Die les is: leer verliezen. Als er 100 jongens hardlopen is er één winnaar, zijn er 99 verliezers. Zij zijn niet haatdragend, zij molesteren de winnaar niet, zij belagen de scheidsrechter niet. Zij trainen om de volgende keer een beter resultaat te behalen. Zonder dit sportief kunnen-verliezen is de democratie verloren.

Is het een toeval dat b.v. de Italianen, Duitsers, Zuid-Amerikanen en Spanjaarden zulke slechte verliezers zijn? Is er verband tussen de democratie en deze eigenschap? Onmiskenbaar. De Engelsen leren verliezen op hun sportvelden, bij hun wedstrijden op dit sublieme terrein dat ligt tussen spel en ernst. Hun sport is ernst, hun ernst is sport.

Zou het de zelfde geest zijn, waaruit de sport komt, die in Engeland verhindert dat de politieke partijen op een godsdienstig fundament stoeien? Het probleem is te veelzijdig om een eenvoudig bevestigend antwoord te geven, maar het lijkt mij buiten kijf dat de gelovige een slechte verliezer is, omdat zijn gehele bestaan in het geding is, en als gelovigen zich verenigen in een politieke partij zal die ook het verlies moeilijk dragen.

MENS

en Wereld

Godsdienstonderwijs

De federatie Amsterdam van het H.V. heeft op een voorstel van b. en w., inzake subsidiëring van godsdienstonderwijs op de openbare scholen, aan de gemeenteraad het volgende adres gezonden:

„Ondergetekenden, resp. voorzitter en sekretresse van de federatieve gemeenschap Amsterdam van het Humanistisch Verbond, nemen de vrijheid het volgende onder uw aandacht te brengen naar aanleiding van het voorstel van burgemeester en wethouders aan de raad inzake de subsidiëring van godsdienstonderwijs op openbare scholen, gemeentebld afd. 1 blz. 991, no. 748, d.d. 15 juni 1956.

Vooraf moge met enige nadruk gesteld worden dat, hoewel humanisten uit de aard der zaak voor hun kinderen geen behoefte hebben aan godsdienstonderwijs, er toch hunnerzijds geen bezwaar tegen bestaat dat de gelegenheid tot het volgen van dit onderwijs binnen de normale schooltijden gegeven wordt aan hen die daar uitdrukkelijk prijs op stellen.

Voorts willen zij graag beklemtonen dat artikel 26 der lager-onderwijswet spreekt van godsdienstonderwijs. Men dient dit wel te onderscheiden van bijbelkennis. Immers, bijbelkennis kan onderwezen worden zonder enige binding met een godsdienst; godsdienstonderwijs daarentegen is een vorm van catechisatie. Krachtens artikel 26 nu is er slechts een mogelijkheid tot het geven van godsdienstonderwijs. Hiermede hangt samen dat dit onderwijs gegeven wordt onder verantwoordelijkheid van kerkgenootschappen of godsdienstige verenigingen, een bepaling die ten aanzien van het vak bijbelkennis principieel onaanvaardbaar zou zijn.

Het komt ondergetekenden voor dat deze onderscheiding tussen godsdienstonderwijs en bijbelkennis niet steeds duidelijk in acht genomen wordt. Ten aanzien van de lessen ontstaat hierdoor het gevaar dat iets anders geboden wordt dan wat is aangekondigd, en wat door de wet wordt toegestaan, waarbij het hen dan bovendien onjuist voorkomt dat hier les gegeven wordt in het vak bijbelkennis door, en onder verantwoordelijkheid van slechts een gedeelte der verschillende geestelijke stromingen in Nederland.

Ook in de toelichting op het voorstel van burgemeester en wethouders menen dezen dat dit onderscheid niet steeds scherp in het oog wordt gehouden. Wanneer bij de redenen, waarom verschillende ouders dit onderwijs wensen,

genoemd worden: „... de opvatting, dat de bijbel een element is „van de 'opvoeding tot kristelijke en maatschappelijke deugden'... of een bijdrage levert tot de kulturele vorming van het kind”, dan komt het hen voor dat deze overwegingen eerder betrekking hebben op bijbelkennis dan op godsdienstonderwijs.

Op grond van bovenstaande overwegingen menen ondergetekenden dat subsidiëring van het godsdienstonderwijs op de openbare school betekent een rechtstreeks steunen van bepaalde godsdienstige stromingen ten behoeve van hun gewone, op het godsdienstige gebied liggende verzorgingsactiviteiten. Dit is principieel iets anders dan het steun verlenen aan werkzaamheden op maatschappelijk gebied; het is ook principieel iets anders dan het principieel steunen van godsdienstige of geestelijke verzorging daar waar door bijzondere omstandigheden, mede ten gevolge van overheidsingrijpen, voor de betrokkenen een bijzondere behoefte aan deze verzorging ontstaat, zoals bijvoorbeeld het geval is in arbeiderskampen, in het leger en in de gevangenissen.

Ondergetekenden menen dat de situatie van de kinderen op de openbare school hiermede niet vergeleken kan worden, zodat het godsdienstonderwijs aan deze kinderen geacht kan worden te behoren tot de normale werkzaamheden van de betreffende godsdienstige organisatie.

Op grond hiervan menen zij dat, mede gezien de scheiding tussen kerk en staat die in Nederland geacht wordt aanwezig te zijn, de overheid zich dient te onthouden van subsidiëring van godsdienstonderwijs op de openbare school.

Ondergetekenden hebben zich in het bovenstaande uitdrukkelijk onthouden van het uitspreken van een oordeel ten aanzien van de wettelijke toelaatbaarheid van een dergelijke subsidie. Wel willen zij wijzen op een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuid Holland van 14 februari 1956, B no. 6804 G.S. no. 156, waarbij de goedkeuring onthouden werd aan een overeenkomstig besluit van de gemeenteraad van Rotterdam. Overigens is het beroep op dit besluit nog in behandeling.

Gezien het bovenstaande geven ondergetekenden u in overweging het gevraagde subsidie niet te verlenen.”

KRITISCH ALLERLEI

Volgens het Pakistaanse nieuwsagentschap A.P.P. zijn twee Pakistaanse burgers, een rooms-katoliek en een mohammedaan, een gerechtelijke actie begonnen naar aanleiding van een zinsnede van een gebed, dat in de rooms-katolieke kerken wordt gebeden. Het gaat om de zinsnede: „O Jezus, wees ook koning van allen die zich in de schaduwen van de islam bevinden.” De klagers willen de woorden „schaduwen van de islam” verwijderd hebben omdat deze volgens hen een uitdaging van de gehele mohammedaanse wereld vormen.

De astrologie vindt in India nog ontelbaar veel aanhangers. Wij lazzen hierover in de Vlaamse „Nieuwe Gids”:

Meer dan 70 miljoen Indiërs leven officieel onder leiding van de sterren, en regeringswaaizeggers vertellen hun, wanneer de stand van deze hemellichamen gunstig of ongunstig is. De premier van India, Nehroe, heeft niet veel met sterrenwichelaars op. Herhaaldelijk heeft hij hun beroep openlijk veroordeeld, zeggende, dat het in persoon en volk het initiatief vermoordt. Maar Nehroe's woorden hebben geen einde kunnen maken aan het bedrijf der astrologen. In Madhya Bharat en Uttar Pradesh bekleden zij zelfs een officiële functie en nemen de staatsregeringen hun voorspellingen op in jaarlijks verschijnende regeringsalmanaken... De almanak geeft „gunstige” ogenblikken voor het voltrekken van een huwelijk, voor het aansteken van een oven, voor het openen van winkels of het beginnen van reizen. Voor elke datum zijn 90 „ongunstige” minuten aangegeven, waarin niets goeds kan worden gedaan en 90 „gunstige” minuten, gedurende welke men niets slechts kan doen...

„Wat een primitief land,” zullen velen denken en daarbij vergeten, dat in ons landje verscheidene damesbladen hun astrologische rubriek hebben, terwijl vele astrologische maandbladen in de kiosken ons „zekerheid” geven over de nabije en verre toekomst.

De katolieke hoofdredakteur van „Vrij Nederland” Mathieu Smedts deed in zijn blad een boekje open over de houding van zijn geestverwanten in Limburg tegenover onkerkelijkheid en humanisme. Wij ontleenen aan zijn artikel het volgende:

Er is angst in Limburg. De onkerkelijking vreet door in de welvarende steden. In Maastricht heeft men een enquête gehouden en men is zo geschrokken over de resultaten, dat men aarzelt ze te publiceren. Men hoort cijfers, 38 pct, 45 pct, zelfs ruim 60 pct der

gedoopten gaat in sommige parochies niet meer naar de kerk. De arbeiders van Maastricht hebben geslachten lang armoede geleden en wantrouwen de kerk van hun werkgevers. Maar het zijn lang niet alleen de arbeiders, die men niet meer in de prachtige kerken ziet. Een belangrijk deel van de jeugd blijft weg, vele intellectuelen blijven weg. De onkerkelijkheid vreet door alle lagen van de bevolking heen. Is het daarom dat men zo bang is voor de humanisten? „Zij zijn het grote gevaar,” zeggen mijn KVP-vrienden. Voor mijn ogen werd een portret van de humanist geschilderd, dat ik onmogelijk kon herkennen... de humanisten hebben de marxisten als zondebok vervangen... Als men niet bang was, zou men althans kunnen nagaan, hoe een humanist tegenover het katholicisme staat. Maar men wordt gedreven door angst en angst is altijd een slechte raadgever geweest, vooral als men het slachtoffer wordt van de eigen propaganda. Men heeft een spookbeeld opgeroepen. En om het te bestrijden zaait men wind om zich te verbazen als men storm oogst.

In Nedersaksen is het geloof in heksen nog springlevend; zo zeer dat de minister van Sociale Zaken Rudolph in deze bondsstaat ernstig vreest voor de volksgezondheid. Minister Rudolph overweegt daarom ook ernstig het treffen van regeringsmaatregelen ter onthechting van zijn getroffen Nedersaksers.

Dit trieste bericht kon men onlangs in de „Frankfurter Allgemeine Zeitung” lezen.

Een medewerker van de „Haagse Post”, die streng toeziet op onze vaderlandse zeden, ontdekte bij een speurtocht in een Amsterdams park een in innige omhelzing verenigd paar. De fatsoensrakker van het Haagse blad vond deze vrijerij in een stadspark te ver gaan, temeer daar, — naar hij bemerkte — het hier een abstrakt-stenen paar betrof. De Amsterdamse burgervader, geschikt door de alarmkreten van dit oer-degelijke blad, liet het beeld ijlings verwijderen. We waren echter wel heel verwonderd, dat de „Haagse Post” na op deze wijze bijgedragen te hebben tot herstel van de openbare zedelijke orde, in zijn volgend nummer een foto van het gewraakte beeld liet afdrukken (blijkbaar ten behoeve van degenen, die het nog niet in nature hadden gezien), zodat we nu toch echt zijn gaan twijfelen aan de goede bedoelingen van de H.P.

Volgens de directeur van de UNESCO, dr. Luther H. Evans, die het woord voerde tijdens het veertiende kongres van

de Internationale Vereniging van Uitgevers, leren elk jaar 25 miljoen meer mensen lezen en schrijven. Dit gaat gepaard met de behoefte om boeken te lezen, zodat de vraag naar lektuur op allerlei gebied steeds toeneemt. Momenteel kan ongeveer de helft van de mensheid, dat is 1300 miljoen personen, lezen.

De Oostenrijkse evangelische kerk heeft zich in een kanselboodschap over de huwelijksnood verzet tegen de r.-k. pogingen om het vaststellen van het huwelijks- en familierecht weer tot een zaak der kerk te maken. „De staat moet zich in deze bewust blijven van zijn verantwoordelijkheid voor God. Het is geen onjuiste regeling, dat vóór de kerkelijke huwelijksbevestiging het burgerlijk huwelijk gesloten moet worden,” meldde „Het Parool”.

In de slotzitting van de tweede algemene vergadering van de Protestants Kristelijke Onderwijzersvereniging in Hilversum sprak mr. A. Evenhuis uit Den Haag over de onderwijzer en de cultuur, zo lazzen wij in „Het Parool”. Dit betoog had de vorm van een ernstig gewetensonderzoek. Het cultuurbeeld van de reformatische kristen vertoont grote tekorten. Kunnen wij na drie eeuwen reformatie ook ergens een kalvinistische cultuur ontdekken? Betekent het niet op muzikaal gebied een ontstellende achteruitgang, dat het koninklijke instrument, de piano, in onze huiskamers plaats moest maken voor een in alle opzichten karikaturaal instrument, het harmonium? Duidt niet de afgeslotenheid van velen onzer ten aanzien van de goede film op een vals cultuurbeeld? Is het nog niet steeds zo dat, wanneer men een kristelijke onderwijsinstantie plannen voor nieuwe scholen voorlegt, men steeds weer aan de beste voorbijgaat? Het is een struisvogel-

politiek om kinderen buiten de uitingen van de tijd te willen opvoeden meent mr. Evenhuis.

De examentijd was aanleiding tot verschillende kritische overpeinzingen van examinatoren, examinandi en verontruste ouders over het examenprobleem. Ook de literaire medewerker van de N.R.C. liet er zijn gedachten over gaan en schreef o.m.:

„Non scholae sed vitae discimus — wij leren niet voor de school, maar voor het leven. Met andere woorden: op dat ene ogenblik, dat men daar, in de eenzijdig ongunstige positie van ondervraagde, zit, komt het niet aan. Het gaat er juist om, zich iets eigen te maken voor de tijd daarna. Praktische kennis en wijsgerige bezinning. Ook hierover bestaan meningsverschillen. Denk eraan, schrijft dr. Arnold Saalborn in het Handelsblad dat vita (in de hierboven aangehaalde spreuk) „leven” betekent en niet „maatschappij”. Wat wij met sommige scholen doen — en hierbij heeft hij de A-afdeling van de h.b.s.-en op het oog — is niet veel minder dan schrikbarend. Kijk maar eens naar de vakken, die allemaal geleerd moeten worden: boekhouden, bedrijfsadministratie, handelskennis, handelsrekenen, staathuishoudkunde, statistiek, staatsinrichting, economische geschiedenis, algebra, stereometrie, beschrijvende meetkunde, werktuigkunde, natuur- en scheikunde, kosmografie. Men vraagt zich met dr. Saalborn af, hoe het mogelijk is, dat jongelui, die al deze dingen in hun arme hoofden moeten stampen, nog tijd en gelegenheid vinden voor de vakken, die resten: de talen, letterkunde en kunst, de geesteswetenschappen, kortom, al wat tot de toch ook noodzakelijke „mensvorming” leidt. „Wil men dan niet inzien”, aldus dr. Saalborn, „dat men op deze wijze uitsluitend materialisten kweekt, die menen, dat het leven alleen om geld en goederen draait...?”

DAGEN

Somtijds bij oude munten,
verzameld in een schrijn,
denk ik aan al de dagen,
die reeds vervlogen zijn.

Dukaten en florijnen,
wat vreemde namen al!
versleten effigieën,
vergeten jaargetal.

De meeste zijn van koper
en enkele slechts van goud,
die ik, verwend, wat langer
tussen de vingren houd.

Zo heeft mij enkle dagen
het leven uitgespaard:
wat glans op mijne handen
naïeflijk bewaard.

RICHARD MINNE

„In den zoeten inval en andere gedichten”,
uitg. G. A. van Oorschot.

Geen vergelijk mogelijk

In „De Vrijdenker” van 12 mei schrijft O. N(oordenbos) het volgende:

„Geen vergelijk mogelijk”. Aldus mr. Jan Derks in de „Volkskrant” van 30 maart, de dag vóór Goede Vrijdag, bij welke gelegenheid hij over humanisten en kristenen (waaronder hij voor het gemak de roomsen verstaat) zijn licht laat schijnen. Waarom geen vergelijk mogelijk? Laten wij zijn betoog volgen en dan eerst nog even vermelden, dat mr. Jan Derks tot de beste katholieke journalisten behoort en dat het enige jaren geleden een kleine opschudding gaf toen hij moest aftreden als hoofdredakteur van het dagblad „De Tijd”, dat als het beste katholieke blad werd beschouwd, eigenlijk, zoals ik het een katholiek heb horen zeggen, „het enige katholieke blad naast de roomse kranten die we hebben.”

Mr. Derks dan begint heel aardig te onderstellen, dat humanisten geen afschuw hebben van het kristendom, omdat zij, die in de wezenlijke goedheid van de mens geloven, een godsdienst, die door miljoenen wordt aangehangen, wel moeten beschouwen als te appelleren aan het essentieel menselijk verlangen naar het schone, het goede en het ware. Dat is, afgezien van het hier aan de humanisten toegekende geloof in de wezenlijke goedheid van de mens, wat in het geheel geen humanistisch geloofsartikel is, breed gezien van mr. Derks, want zo kunnen ook mohamedanisme, kommunisme, boeddhisme en de american-way-of-life worden gewaardeerd. Kristenen gedragen zich buiten hun kerken, konstateert mr. Derks verder, wel zo ongeveer als humanisten. Zij zijn op sommige punten wat minder streng, springen bijv. wat vlotter met dieren om – een vlotte manier van zeggen, als dierenmishandeling moet worden goedgepraat – maar op andere punten nemen zij het heel nauw.

Zij menen bijv. dat liefde niet alleen genoeg is voor man en vrouw om zich aan elkaar te geven, zij eisen een eeuwige gelofte. Vertaald wil dit zeggen: voor ons, katholieken, is het huwelijk een sakrament, dus mag het niet ontbonden worden. Mr. Derks verzacht dit op zijn manier door te zeggen dat men, eenmaal getrouwd, „redenen tot afkeer op de weegschaal der betrekkelijkheid” moet leggen. Hier begint al een slangetje onder het luchtige roomse gras te sissen: niet-kristenen nemen het niet zo nauw met het huwelijk, maar wij, kristenen (de ware dan), houden het hóóg.

Nu gaat het artikeltje de ernstige kant op en wordt de humanist voorgehouden, dat hij het kristendom, als hij het tenminste kent, dat wil zeggen: begrijpt, afschuwelijk moet vinden. Want deze godsdienst verheft het lijden, de vernedering, het leegbloeden en, wat erger is, de smaad, de hoon, die het geweten, de diepste overtuiging, wordt aangedaan ten troon. Het kristendom verheft die menselijke afdwalingen op de troon van het kruis, dat het teken van de tegenspraak is – de balk die de balk doorkruist. Aan dit kruis hangt een mens te verbloeden, die een schuld op zich heeft geladen; de schuld van geheel het mensdom rust op deze God-mens, die dus niet onschuldig hangt, maar desniettemin met een „felix culpa”, een gelukkige schuld.

Mr. Derks gaat nog verder en zegt dat het kristendom een geloof van bloed is, want kristenen baden zich in het bloed van de gekruisigde, de priesters veranderen wijn in bloed en

drinken het en het vlees van de zoon Gods eten zij en zij geven het te eten aan de menigte. Hoe kannibaals, dikt mr. Derks nog eens leker aan om de humanisten, de bloedelozen, te ergeren en hij bekent in deze twintigste eeuw een aanhanger te zijn van dit kannibalisme. Hij vindt het zelfs mooi om hieraan nog toe te voegen: „Tegenover de humanist hebben wij neiging ons beschaamd te voelen. Ja, zo zijn wij”.

Mr. Derks verwacht misschien of wil wel licht bereiken, dat bij zulk een taal een braaf humanistisch hart van ontzetting zou blijven stilstaan. Nu vind ik deze bloedteologie op een bepaalde manier aangrijpend, evenals ik het kristelijke drama van de val van Adam, zijn schuld en zonde, het herstel door de op aarde gedaalde God-als-mens, die gekruisigd wordt, opstaat uit de doden, ten hemel vaart en aan het einde der tijden verwacht wordt, indrukwekkend en groots vind, maar ik geloof er niet aan, zo weinig ik geloof aan Prometheus, die voor de mensen het vuur uit de hemel roofde en tot straf aan een rots werd gebonden, waar de arenden of gieren zijn lever vraten. De myte van Prometheus is ook aangrijpend en van een grootse visie getuigend. En zo zijn er meer bloedmyten en -teologieën: wij weten van het geslachte offerdier, de geofferde koning, het drinken van het bloed om de kracht van een god te verkrijgen of het eeuwige leven en voor zover hiervan in het kristendom een en ander is overgenomen, heeft het niets oorspronkelijks of ongekends. Het oorspronkelijke van het kristendom zou men beter kunnen zoeken buiten de gehistoriseerde myte en de eeuwenoude magie, maar goed: voor mr. Jan Derks is dit alles nog levend en authentiek en hij is er gelukkig in, misschien zelfs wel – de mens is zwak – wat trots op dit geloof van vlees en bloed. Wij blijven natuurlijk vragen waar dit geloof op steunt en het is ons ook geoorloofd te betwijfelen, of dit geloof nog op dezelfde wijze en met hetzelfde goede geweten door tallozen kan worden geloofd als dit vroeger het geval was.

Maar nu komt de clou, waarom wij dan ook op dit artikel van een bekend journalist in een veel gelezen ochtendblad zijn ingegaan. Want na de welsprekende en drastische weergave van het roomse geloof tovert mr. Jan Derks een formidabele, giftige slang te voorschijn. Als hij zijn uiteenzetting over het geloof heeft beëindigd met „Ja, zo zijn wij”, laat hij er prompt op volgen: „maar dan zien wij, wat mensen, die ons geloof niet hebben, doen. Wij zien miljoenen joden vergast in de gaskamers. Wij zien lampekappen van mensenhuid. Wij zien massagraven in Rusland... Stalin rijst op boven de massagraven en tussen de schedels danst Kroesjtief zijn dans...” Mr. Derks kan niet genoeg krijgen van „de kleine, dikke Nikita”.

Ziezo, we zijn er weer. Ditmaal niet beneden de Moerdijk, maar nu in Amsterdam. De R.K. kerk als de beschermster van menselijkheid, het ongelooft de bron van alle gruwel en onmenselijkheid. Steeds weer die speculatie op de domheid en vergeetachtigheid van de gelovigen. Dat heeft toch ook zijn grenzen. Want er zullen er zijn, die ook nog herinnering hebben aan het kerkelijk zegenen der Italiaanse bommenwerpers, die op weerloze en onschuldige Abessyniërs hun last afwierpen of gehoord

hebben, zij het dan niet uit de roomse pers – ik herinner mij nog heel goed de juichtonen van De Maasbode bij het „kerstoffensief” van Franco – van het bloedbad, dat deze opstandige generaal aanrichtte in de arena van het Spaanse stadje Badajoz met hulp van Møren „die ons geloof niet hebben”.

Ik ga er niet weer de kettervervolging en inkvisitie bijhalen. Dat wordt stierlijk vervelend, maar wat in dit verband wel pikant is, is het volgende. Met mr. Jan Derks verafschuw ik al de gruwelen, die hij heeft genoemd en ik weet nog heel goed, hoe de jodenvervolgingen tijdens Hitler, nog vóór de oorlog, een ieder, die enig gevoel voor menselijkheid en moraal bezat, met weerzin vervulden en hoe dit na de overweldiging van Nederland nog sterker in ons werd. Wij hielden ons ver van medewerking aan nazibladen en wij begrijpen nog moeilijk, hoe Nederlanders daaraan konden meewerken. Mr. Jan Derks zal ook met walging aan die bladen terugdenken en het diep betreuren dat begin 1941 aan het zeer perfide weekblad *De Waag* heeft meegewerkt mr. Jan Derks. Hij kon toen blijkbaar wel billijken wat mensen die „ons geloof niet hebben”, deden, al vonden ik en andere ongelovigen het gruwelijk. Hij heeft sindsdien wel iets geleerd aan beter inzicht, nemen wij aan, maar de bescheidenheid, die er bij zou passen, is er niet bij. Wat hij nog steeds weet is dat, als je een brutaal stukje schrijft met een goede pen, waar een perverse onbeschaamdheid uit vloeit, er toch bij de gelovige gemeente wel iets blijft hangen dat haar vasthoudt aan „ons geloof”. En daar gaat het om.

Mr. Jan Derks meent, dat er tussen kristenen en humanisten geen vergelijk mogelijk is, omdat de laatsten zouden menen, dat aan het kruis een onschuldige heeft gehangen, de eersten een schuldige, beladen met de schuld van het ganse mensdom. Ik konstateer, dat een vergelijk tussen mensen in de eerste plaats onmogelijk is, wanneer zij perfide leugens debiteren en nog wel als gelovigen en dat de zon niet goed is voor beboterde hoofden, aldus O. N(oordenbos).

Persoonlijke verklaring

Mijn ingezonden stukje over nodeloos braafheidsbetoon inzake de aktie-Dirkzwager behoort tot de rubriek „spontane reacties”. Als vele anderen ben ik afgegaan op de zeer onvolledige berichtgeving in de dagbladen, zodat mijn kennis der feiten onvoldoende was. Ik heb de zaak n.l. in de aanvang au sérieux genomen; wat ik weergaf was, mag ik wel zeggen, de mening van de „man in the street”. De eerlijkheid gebiedt thans, dat ik iets herroep.

Voor mij was de staatsrechtelijke positie van een bisschop n.l. geen andere dan die van een employé bij onverschillig welk buitenlands concern; ik vond de aktie eigenlijk dwaas omdat iemand in dienst van de Esso of de Ford daarmee ook zijn nationaliteit niet op het spel zet.

Van bevriende zijde werd mij intussen het „Nederlands Juristenblad” van 23 juni 1956 voorgelegd, waarin alle stukken volledig zijn afgedrukt. Na kennisneming hiervan stel ik er prijs op te verklaren, dat ik mr. Dirkzwager heb onderschat, en dat Van der Wal gelijk had: de aktie was wel degelijk ernstig bedoeld. Daar het vaticaan geen scheiding tussen kerk en staat kent, zitten er juridisch veel meer mogelijkheden in dan ik als leek had kunnen vermoeden.

Ik doe hierbij dus gaarne amende honorable; mijn verontschuldiging aan mr. Dirkzwager, wiens aktie ik ten onrechte als een wilde aktie van een verbitterd man beschouwde, die door de buitenwacht met leedvermaak werd beschouwd. Dit impliceert dat ik de rest van mijn betoog (nodeloze bedilzucht, konformisme), met meer kracht staande houd.

Rotterdam, 10 juli 1956

G. W. HUYGENS

Adriaan van der Veen's „Spelen in het donker”

Wie het werk van *Adriaan van der Veen* kent, zal er geen ogenblik aan twifelen, dat een van zijn allerbelangrijkste drijfveren bij het schrijven is, wat hij zelf onlangs in een boekbespreking genoemd heeft: „werkelijke bekommernis om de mens.” Door zijn boeken heen komt deze auteur op ons af als een in moderne mensen en moderne problematiek levendig geïnteresseerde persoonlijkheid. Hij schrijft meestal een helder, zakelijk en, als hij op dreef is, een in de beste zin van dat woord eenvoudig en tegelijk warm proza, dat de eigenschap heeft zijn eigen gegrepenheid door en sympathie vóór de mensen en dingen waar hij het over heeft, onmiddellijk op de lezer over te dragen.

Men zal zich de enkele jaren geleden verschenen en met de Van der Hoogt-prijs bekroonde roman „*Het wilde feest*” herinneren: een jonge niet-joodse intellektueel wordt er door liefde voor het joodse meisje Vera toe gebracht, geleidelijk zijn standpunt t.a.v. het joodse vraagstuk, met name het anti-semitisme, te onderzoeken en aan de werkelijkheid te toetsen. Door een toevallige samenloop van omstandigheden komt hij tot een vereenzelviging met de joden, waardoor zijn eigen twijfel en schuldgevoelens dragelijk worden en hij de moed vindt de verantwoordelijkheid van een leven met en vóór Vera op zich te nemen. Intens en oprecht persoonlijk betrokken-zijn van de auteur zelf bij het gestelde probleem, en een artistiek gelukkige „greep” waar het de verbeelding van deze problematiek in hedendaagse mensen en gebeurtenissen betreft, gingen een vrij zeldzame verbinding aan: het resultaat was een getuigenis, dat óók een gave roman mocht heten.

Toch miste ik in dat boek iets, dat ik wél had gevonden in een vroegere roman van deze schrijver, „*Wij hebben vleugels*”, stellig een vormelozer boek dan „*Het wilde feest*”, maar een waarin een aantal z.g. „round characters” voorkwam, figuren waar men als het ware om heen kan lopen, die diepte, volume, een gezicht hebben, die, hoewel uit de schrijver voortgekomen, toch los van hem staan. De sfeer van een jeugd in een kleinburgerlijke omgeving in een wat grauw kaal stadsdecor, was in die roman heel konkreet, tot mee-leven en medelijden dwingend, weergegeven. De beste bladzijden uit een volgend boek van Adriaan van der Veen, „*Zuster ter Zee*”, waren naar mijn gevoel ook die, waarin hij de Hollandse provincie haast tastbaar oproept, als vanzelf kregen daardoor de mensen in zijn verhaal een dieper dan realisme reikend reliëf.

Zijn laatste roman „*Spelen in het donker*” (Querido 1955, f 7,90) schijnt mij noch als bezielde observatie van mensen, noch als schepend afstandnemen van aktuele problematiek, geslaagd. Ook hier speelt de handeling zich weer af in Amerika, en wel in Greenwich, Connecticut. De schrijver kent uit eigen aanschouwing en ervaring het land en de mensen, hij is, zoals hij zelf zegt, bij voortdurende geboeid door de problemen en verschijnselen van de Nieuwe Wereld. Er ligt daar een stuk van zijn leven, hij gaat er telkens weer naar toe, gedreven door een verlangen te zien, te onderzoeken. Dat hij zich echter toch een buitenstaander, een ander blijft voelen, zich, juist als hij daarginds is, Europeaan weet en zich rekenschap geeft van de konsekwenties van dit bewustzijn, blijkt wel

uit het feit, dat hij in al zijn romans en novellen die geheel of gedeeltelijk in Amerika gesitueerd zijn, als het ware een intermediair tussen zichzelf en zijn onderwerp schept, vaak een ik-figuur, altijd een jonge Nederlandse intellektueel, maar in ieder geval een aan hemzelf verwant bewustzijn, dat de andere persoonlijkheden, toestanden en gebeurtenissen waarneemt en er op reageert.

Adriaan van der Veen wil contact maken met bepaalde kanten van de menselijke werkelijkheid die hem hevig interesseren, hij wil zich persoonlijk, onmiddellijk hierover uiten, hij wil analyseren, afrekenen, een standpunt bepalen.

In het deel van het hedendaagse Amerika, dat hij kent, vindt hij kennelijk een overvloed van materiaal. Er blijft echter, lijkt het wel, ondanks alles een zeker obstakel tussen hem en die stof. In „*Het wilde feest*” was dit het minst merkbaar, omdat daar de „ik” die het verhaal vertelt, direkt handelend, met mogelijkheden van kiezen en beslissen, dus eigenlijk *dramatisch* in het gegeven was opgenomen, ja, zijn zoeken naar inzicht, naar werkelijk betrokken-zijn, was de inhoud van het boek. De innerlijke ontwikkeling en de aktie naar buiten versterkten elkaar harmonisch.

In „*Spelen in het donker*” ontbreekt die felle noodzaak, die innerlijke bewogenheid, dat direkte besef van schaarste, verontwaardiging en bekommernis, dat de schrijver in „*Het wilde feest*” over zijn eigen remmingen en beperkingen hééndreef. „*Spelen in het donker*” maakt de indruk ietwat gekonstrueerd te zijn, de mensen zijn vager, schimmiger, minder „gezien”, de relatie van de hoofdpersoon, de jonge Nederlander Robert, met zijn Amerikaanse vrienden is niet zulk een uitgesproken „engagement”, ook al zou de schrijver ons, met name in de verhouding van Robert en het meisje Patricia, het tegendeel willen suggereren. Ook in deze roman heeft Adriaan van der Veen een aspekt van de vrijheidsbelemmering (het probleem, dat hem in al zijn boeken bezighoudt) willen verbeelden.

Zoals hij zich in „*Het wilde feest*” keert tegen de mensonwaardige vrijheidsbelemmering die het antisemitisme in feite is, geeft hij in „*Spelen in het donker*” het verzet weer van de jonge volwassen mens tegen (ik citeer de flap van de roman) „... de geschondenheid, die zovele mensen in hun relatie met hun ouders oplopen, en waarmee zij, om vrij en als volledige persoonlijkheden in het leven te kunnen staan, tot een akkoord moeten komen.”

Een duidelijke gelijkenis van een dergelijke poging tot bevrijding en evenwicht is deze roman echter niet geworden. Ik heb mij afgevraagd waar dat aan zou kunnen liggen, behalve aan de hierboven signaleerde minder spontane, minder direkte binding tussen de „vertegenwoordiger” van de schrijver, de figuur

Robert, en de stof, in dit geval het wel en wee, de onderlinge spanningen, in een groep intellektuelen in Greenwich. Het lijkt mij, dat het als hoofdschotel in dit boek opgediende probleem van de bevrijding uit de door de ouders bepaalde geremdheid van de jeugd, voor de schrijver, of hij dit nu bewust weet of niet, eigenlijk een *secundair* probleem was. Ik krijg de indruk, dat hij de dingen waar het hem in eerste instantie om te doen was, heeft trachten te formuleren in een aantal gesprekken in de eerste helft van het boek.

Robert is daar, als toehoorder of als vertrouweling of als behoedzaam, zo kritisch mogelijk naar een oordeel tastend deelnemer, bij betrokken. De jonge man, die na jarenlang verblijf in een sanatorium weer in het „volle leven” is komen te staan, zoals dat heet, wordt in de persoonlijkheden van Jay, de journalist-schrijver, en Peter, de zakenman, gekonfronteerd met twee aan elkaar radikaal tegengestelde levensopvattingen, de „bedreigde liberale gedachte” enerzijds en anderzijds de mentaliteit die redeneert: „Mensen zijn gevaarlijk, mensen moeten tegen zichzelf worden beschermd”. „Dan moeten enkelingen, geboren leiders, zich er op bezinnen wat er te willen is, wat het best te willen is, om het dan voor het hele land te willen.”

Er is niet aan te ontkomen, dit is het brandende vraagstuk van onze tijd: is de mens zijn vrijheid waard? is waarachtige democratische samenleving een dwaze illusie, of onze natuurlijke bestemming, waar ieder die tot oordelen in staat is, zich bewust volledig voor in zou moeten zetten zolang hij leeft?

In „*Spelen in het donker*” betreft Adriaan van der Veen ook ergens de *schrijvers* bij dit probleem, en legt de eerder genoemde Jay en Peter al evenzeer botsende uitspraken in de mond respektievelijk over: „... de schrijver, die als hij goed wil blijven, juist (van dat volk) afstand moet houden, een stem van protest moet blijven”, en: „... de schrijver die gebruikt moeten worden om (het volk) „sterker, gezonder, weerbaarder” te maken. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat *deze* tegenstellingen, en de vormen waarin die zich in de hedendaagse maatschappij (ook, vooral misschien, in de literatuur!) manifesteren, Adriaan van der Veen in de eerste plaats hebben beziggehouden. Het lijkt, alsof hij in „*Spelen in het donker*” halverwege dit thema heeft verwisseld voor het in een ander vlak daaraan verwante, n.l., dat van de jonge mens die zich moeizaam rekenschap geeft van een zeker even kwellend „entweder-oder”: in verzet en wantrouwen afrekenen met de ouders die ons innerlijk verminkt hebben, of de druk van hun invloed weerloos en zonder hoop op bevrijding ondergaan? Er is nu iets tweeslachtigs in de roman, een onzekerheid in de opzet die het geheel schade doet.

Of is het misschien de bedoeling van de schrijver geweest duidelijk te maken, dat de problemen van Jay en Peter liggen in het vlak van de theorieën, van de abstrakties? Tus- sen Jay, de man die bang is voor de verstar- ring, en Peter de man die in diepste wezen de vrijheid niet aandurft, staat Robert, in de funk- tie die hij ook ten opzichte van de andere figu- ren in het boek telkens weer vervult. Hij is door zijn genegenheid en belangstelling voor deze mensen, door zijn eerlijk proberen steeds weer de verschillende waarden zo lucide moge- lijk tegen elkaar af te wegen, een soort van traft d'union. Robert wordt gekenmerkt door het antwoord dat hij geeft op de opmerking „Jij bent altijd veel te persoonlijk,” uit Peters mond.

„De wereld bestaat uit niets anders dan per- sonen.”

Ik vermoed, dat Adriaan van der Veen in Robert de mens van dat direkte persoonlijke contact heeft willen tekenen, degene die noch

(Zie verder pag. 5)

TELEVISIE: trappelen om er aan te pas te komen

Ik begrijp niet, dat de mensen van de volksontwikkeling niet staan te trappelen van ongeduld, om er bij de televisie aan te pas te komen". Dit zei dr. K. van Dijk, een van de weinige Nederlanders die de radio en haar invloed een wetenschappelijke studie waardig hebben gekeurd, op het dit voorjaar op „Woudschoten" gehouden kongres over televisie, kultuurbevordering en volksontwikkeling. Het is inderdaad in ons land een merkwaardige situatie: wie kinderen van zes jaar in de eerste klas van de lagere school het „abc" wil leren moet een opleiding van méér-dan-HBS-niveau hebben. Op radio en televisie daarentegen kunnen allen, die zich „geroepen" voelen, worden losgelaten.

O nee, ik wil geen pleidooi voor het intelektualisme houden, ik wil ook niet beweren, dat het er met onze radio (inklusief beeldradio) zo erbarmelijk slecht voor staat als ik wel eens lees of hoor. Maar het is een feit, dat de „elite", de groep die leiding geeft aan het kulturele – en geestelijke, zo ge wilt – leven van ons volk, zich aan de massa-media tot dusverre bitter weinig gelegen heeft laten liggen. Dat kwam ook weer tot uiting op dat bewuste kongres van Nederlands Kultureel Kontakt, waar tal van diskussianten zich nauwelijks een voorstelling bleken te kunnen maken van wat televisie is en kan zijn.

En was dat dertig jaar geleden met de (klank)radio eigenlijk niet net zo? Het zijn de technici geweest, de mensen die door de technische aspecten van het nieuwe medium waren gebiologeerd, die de radio groot hebben gemaakt. En de propagandisten. Liedjes die de mogelijkheden van de radio voor verbreiding van geloof of levensovertuiging zagen. Gelukkig waren noch die technici – Willem Vogt – noch die propagandisten – Pleyser, Broeksz – blind voor de kulturele verantwoordelijkheid, waarmee het recht om het medium te mogen hanteren hen bekleedde. Maar de „elite" hield zich afzijdig. De leidende figuren in politiek en kerk waren bereid de radio als instrument ter verbreiding van hun inzichten te gebruiken. Verder interesseerden zij er zich nauwelijks (of gans niet) voor. In Engeland – de vermaarde Reith-readings, gehouden door mannen als Julian Huxley en Bertrand Russell – Frankrijk en België zijn radio-lezingen door letterkundigen of wetenschapslieden van naam zo niet aan de orde van de dag, dan toch aller-

minst uitzonderingen. Sla onze programmabladen er eens op na...

Toch is er, ten aanzien van de geluidsradio althans, sprake van een zekere verandering ten goede. Uit een onlangs door de radio-redakteur van „Elsevier" gehouden enquête bleek weliswaar dat enkele „dure personen" – merkt u, dat de radio spraakmakend is in de letterlijke zin van het woord, dat je er toch wel iets van „kunt meenemen" – zich aan hun (geestelijke?) stand verplicht achten, mee te delen, dat zij nooit luisterden. Er worden gelukkig ook positieve geluiden gehoord. En dat niet uitsluitend van de zijde van lieden, die menen dat een „nationale omroep" alleen-zaligmakend, panacee dus voor alle radio-kwalen zou zijn.

Het feit dat mensen die je op elke avond van de week voor vergaderingen of lezingen kon porren, op maandag eens in de veertien dagen verstek lieten gaan omdat ze naar de „Familie Doorsnee" luisterden, heeft predikanten, volkswontkelaars en konsorten aan het denken gezet. Het heeft hen wellicht zelf ook tot luisteraars naar dat programma gemaakt en hun tevens de nuttige overtuiging geschonken dat niet alle radio-amusement „vervlakkend" ofte wel a-kultureel is. Dit kan het begin zijn van een positieve instelling ten aanzien van het medium, die kritiek geenszins behoeft uit te sluiten – integendeel, en er is reden te over tot kritiek – maar die negatie van de betekenis van de radio toch uitsluit.

In dit opzicht is de schoolradio, waarmee Nederland wat achteraan is komen sukkelen, heel belangrijk. De NCRV heeft bij ons meer dan een kwart-eeuw geleden het spits afgebeten. Maar van geregelde schooluitzendingen op grotere schaal is eerst na de bevrijding sprake. Voor ons humanisten zijn uiteraard vooral de door de stichting Nederlandse Schoolradio, waarin VPRO, VARA en AVRO eendrachtig samen werken – zelfs het zuilensysteem laat koöperatie in de een of andere vorm soms toe – van belang. Veel onderwijzers hebben aanvankelijk wat skeptisch gestaan tegenover de invoering van radio in hun klas. Maar naar schatting worden op 't ogenblik de uitzendingen op 40 pct. van de openbare lagere scholen gevolgd.

En zowel leerkrachten als leerlingen zijn er goed over te spreken. De schoolradio wil immers geen konkurrent zijn van de onderwijzer. Zij brengt de leerstof in een vorm – hoorspel, klankbeeld, documentaire, vraaggesprek – waarin slechts de radio haar kan gieten. Pedagogen bepalen de onderwerpen, radio-vaklieden werken ze uit. Tal van volwassenen luisteren graag naar de schoolradio-programma's, of ze nu over een reis langs de Rijn, poëzie, muziek, oude legenden, de wijze waarop ons land wordt bestuurd of wat dan ook gaan.

Voor de onderwijzers bieden de „radio-lessen" punten te over, om naderhand bij aan te knopen. Opvoedkundigen hebben gekonstateerd, dat het voordeel van de schoolradio niet alleen schuilt in het feit, dat zij in bepaalde opzichten méér kan dan de onderwijzer (wat diens autoriteit niet behoeft aan te tasten), maar dat zij ook nuttig is, omdat zij de kinderen leert samen te luisteren en daarna, onder leiding van „meester", het gehoorde aan een kritische „beschouwing" te onderwerpen. Het is daarom, dat de school-uitzendingen niet uitsluitend in de altijd wel boeiende hoorspelvorm worden gegeven.

Dr. O. Noordenbos heeft bedankt als lid van de redaktieraad van Mens en Wereld. Zijn plaats zal worden ingenomen door dr. A. L. Constandse.

Bovendien leert de schoolradio de jeugd de kunst van het luisteren naar de radio, gaat zij beseffen dat het kastje op het dressoir niet alleen maar een producent van vlotte achtergrondmuziek is. (Een aardige bijkomstigheid: schoolradio blijkt de band tussen school en huis te versterken. In veel gevallen luistert moeder thuis mee naar wat haar kinderen in de klas horen!)

Van radio naar televisie (beeldradio) il n'y a qu'un pas. Van schoolradio naar schooltelevisie, dat zullen wel een paar passen meer worden. In enkele Europese landen is een experimenteel begin gemaakt, maar zo ver als in Japan waar al enkele jaren geregelde school-tv-programma's worden verzorgd is men nog niet. Natuurlijk zit het er wel in. Want krachtens haar wezen is tv een onderwijsmiddel bij uitnemendheid. Daarom juist wil ik de aan het begin van dit artikel geciteerde uitspraak van de Groningse socioloog Van Dijk zo graag onderstrepen.

Op het kongres op „Woudschoten" heb ik mensen gehoord, die meenden dat men beter met het organiseren van een dergelijk „gesprek" had kunnen wachten, tot de beeldradio in ons land tot wasdom gekomen zal zijn. Een merkwaardige opvatting. Heus, u kunt er van op aan, dat de technici het best zullen klaren. Het zal niet zo heel lang meer duren eer tv-verkeer tussen de oude en de nieuwe wereld mogelijk is, over een jaar of wat zal de zwart-wit televisie het veld moeten ruimen voor de kleuren-televisie. Dat komt allemaal best in orde.

Maar de programma's, daar draait het om. En dat is geen zaak van de technici, althans niet van hen alleen. Wie het goed met de „kultuur" – en dan denk ik niet alleen aan kunsten en wetenschappen, maar evengoed aan nieuwsvoorziening, sport, amusement – voor heeft zal de beeldradio niet mogen negeren. Het moet hem, om 'n aktueel voorbeeld te noemen, wel degelijk interesseren of naast de omroepverenigingen ook de „kommercie" de mogelijkheid krijgt, programma's te gaan uitzenden. TV is vooralsnog een „duur" medium – duurder voor hen die de uitzendingen moeten verzorgen dan voor hen die er in de huiskamer naar kijken. Talent is schaars gezaaid. TV is een medium, waar ontzaglijk veel mee bereikt kan worden – en „Hamlet" is door cafébezoekers geboeid gevolgd! – en waar, zeer zeker, ook veel mee misdreven kan worden. Daarom juist zou het een goed ding zijn als allen, die ijveren voor volksontwikkeling en cultuurbevordering, zich ook actief gaan interesseren voor de televisie. Want of zij op den duur uitsluitend aan de verantwoordelijkheid van de omroepverenigingen kan worden toevertrouwd, is evenzeer een vraag alsof zij ten dele in handen van de „kommercie" kan worden gelegd.

Het feit dat nu reeds enkele jaren vijf afzonderlijke programma-staven werken aan gelijksoortige programma's – toneel op de woensdagavond, cultuur en documentaires op de donderdagavond, ontspanning op de zaterdagavond, jeugdprogramma's op woensdag- en zaterdagmiddag – en zo, hun krachten versnipperend, specialisatie praktisch onmogelijk maken, geeft veel te denken. Vergeet niet, dat het samenstellen van een weekprogramma voor tv een heel wat moeilijker zaak is dan dat van een weekprogramma voor de geluidsradio. Om nog te zwijgen over de voorbereiding (en de manieren), die elk programma-onderdeel afzonderlijk kost!

HENK SCHAAFSMA

(Vervolg van pag. 4)

de waakzame eenzaamheid, noch het van „hogerhand" geordende en beheerste samenzijn als conditio sine qua non wil of kán aanvaarden, maar wel de sympathie, de vriendschap en genegenheid, en bloedwarme nabijheid. De woorden op de flap: „om niet ten onder te gaan moeten (de mensen) elkaar steunen en met de handen op elkaars schouders de diepte van hun alleen-zijn bezweren" schijnen mij het credo van de schrijver.

Het is, gezien in het licht van dit bezielde tema, te betreuren dat het verhaal van Robert en Patricia niet geworden is tot een gelijkenis van de menselijke solidariteit tegen alle druk van buitenaf, en dat het diepere verband tussen de problemen die deze twee jonge mensen bezighouden en de vraagstukken waarvan Jay en Peter de eksponenten zijn, niet uit de verf is gekomen.

Gehuwde vrouw heeft recht op arbeid

Wanneer een verloofd jong meisje tegenwoordig zegt: „Ik wil eerst nog een paar jaar werken, daarna wil ik trouwen en betrekkelijk vlug op elkaar drie kinderen krijgen. En als die kinderen groot zijn, ga ik weer in mijn eigen vak,” dan kan men misschien de berustende glimlach van de ouderdom over hebben voor de rechtlijnigheid van de jeugd, wetende, dat het leven ons vaak anders leidt, dan wij ooit hebben verwacht, maar men kan niet zeggen, dat zo'n levensplan in beginsel niet uitvoerbaar zou zijn. En daarmee is dan meteen het bijna onvoorstelbare verschil in situatie aangeduid van de vrouw van nu en de vrouw van honderd jaar geleden.

Een eeuw geleden zou een dergelijk levensplan voor een meisje eenvoudig onmogelijk zijn. Trouwens, bijna ieder levensplan was toen voor de vrouw een onmogelijkheid. De vrouw had niets te kiezen en niets te „plannen”; zij had slechts af te wachten, wat het leven haar zou brengen. Zij was genoodzaakt, de man te trouwen, die zich presenteerde, want ongetrouwd blijven stond praktisch gelijk met de maatschappelijke dood. En was zij eenmaal getrouwd, dan had zij in berusting af te wachten, met hoeveel kinderen zij zou worden gezegend. Waren de kinderen eenmaal groot, dan was haar leven zowat ten einde, want haar levensduur was belangrijk korter dan tegenwoordig.

Hoe anders zijn de mogelijkheden van de vrouw van nu. De vrouwenemancipatie heeft bereikt, dat het meisje niet meer genoodzaakt is, lijdzaam op een man te wachten. Zij kan ook zonder man een aanvaardbaar leven leiden. Daarmee is haar dus de mogelijkheid gegeven van een werkelijke keuze tussen trouwen en ongetrouwd blijven. En ook de getrouwde vrouw kan bewust haar eigen leven richting geven. Men kan over de geboorteregeling denken zoals men wil, niet ontkend kan worden, dat zij door velen wordt toegepast en dat zij de vrouw belangrijk meer vrijheid heeft gegeven. De vrouw van tegenwoordig is niet meer zo met handen en voeten gebonden aan haar biologische bestemming als honderd jaar geleden het geval was.

Natuurlijk is deze vrijheid, zoals iedere vrijheid, maar betrekkelijk. Geen mens komt los van zijn driftleven. Ook de vrouw van tegenwoordig zal het feit van haar bijzondere functie bij het voortplantingsproces hebben te aanvaarden. Maar in ieder geval heeft zij, veel meer dan vroeger het geval was, de mogelijkheid deze functie bewust te regelen en haar in overeenstemming te brengen met andere ambities. Zo heeft de vrouw de mogelijkheid gekregen huwelijk en moederschap te combineren met activiteiten (zoals arbeid buitenshuis) welke, even goed als de vervulling van haar biologische functies, kunnen bijdragen tot de ontplooiing van haar persoonlijkheid. Kortom: de vrouw van nu is vrijer, daardoor verantwoordelijker en dientengevolge meer mens geworden.

Deze ontwikkeling zullen wij als humanisten kunnen toejuichen en hebben te bevorderen, niettegenstaande de problematiek, welke zij voor de vrouw meebrengt. Want ik meen te mogen stellen, dat naar humanistische visie één van de essentiële voorwaarden voor een zo veelzijdig mogelijk mens-zijn is: het recht op vrijheid en eigen verantwoordelijkheid.

Daarom meen ik, dat de humanist krachtens zijn mens-beschouwing, voorstander zal zijn van het recht van de getrouwde vrouw, arbeid buitenshuis te verrichten, wanneer zij dat wil. Het gaat hier nog niet eens in de eerste plaats om het belang van al die vrouwen die voor de bevrediging van haar geestelijke behoeften die arbeid broodnodig hebben, het gaat vooral om het recht op eigen verantwoordelijkheid van de vrouw. Niet de overheid, niet de werkgever zal hebben uit te maken waar de vrouw „hoort”, alleen zij zelf kan en mag deze beslissing nemen. Hetzelfde geldt voor de bewuste regeling van het kindertal. Ook hier gaat het om het recht op eigen verantwoordelijkheid van het individu. Bij al deze dingen gaat het niet om wat de vrouw beslist, maar dat zij bewust beslist. Haar mens-zijn verwerkelijkt zich in de bewuste keuze en de verantwoordelijkheid daarvoor.

Nu kan er pas sprake zijn van een werkelijke keuze en een echte verantwoordelijkheid, als gekozen kan worden uit aanvaardbare mogelijkheden. In zekere zin is men altijd vrij in zijn keuze.

Wanneer iemand met de pistool op de borst gedwongen wordt tot een bepaalde handeling, kan hij altijd de dood verkiezen, maar men zal moeten toegeven, dat zich hier geen redelijk alternatief meer voordoet. De vrouw van honderd jaar geleden was ook vrij om te trouwen, maar het alternatief voor een huwelijk was zo volstrekt onaantvaardbaar dat men in redelijkheid niet meer van een bewuste keuze en een eigen verantwoordelijkheid kon spreken.

Daarom zullen wij, voor wat de vrouw betreft, moeten streven naar een samenleving waarin de mogelijkheden, welke zij in beginsel heeft, ook maatschappelijk realiseerbaar zijn. En daarbij zullen geen beperkingen mogen worden gemaakt op grond van de overweging dat deze of gene mogelijkheid (b.v. de arbeid buitenshuis van de gehuwde vrouw) de vrouw ongelukkig zal maken, haar huwelijk of gezin zal schaden, haar verhinderen zal haar „bestemming” te bereiken e.d. Want al deze overwegingen behoren bij uitsluiting aan de beslissing van het individu zelf te worden overgelaten. Aantasting van dit zelf-beschikkingsrecht van het individu betekent aantasting van de menselijke waardigheid.

In het begin van dit artikel schreef ik, dat de grotere vrijheid van de vrouw ook een grotere problematiek met zich brengt. Bewust mens te zijn is nu eenmaal nooit gemakkelijk. Deze problematiek heeft m.i. twee oorzaken: ten dele wordt zij veroorzaakt door de gespletenheid, welke misschien wel aan het wezen van het vrouw-zijn is verbonden. De voortplantingsfunctie grijpt nu eenmaal bij de vrouw dieper in het emotionele en ook in het dagelijks leven in, dan bij de man. Voldoen aan de drift tot voortplanting betekent voor de vrouw bijna altijd, dat aan andere ambities niet of niet geheel kan worden voldaan. Tot op zekere hoogte zal zij moeten kiezen en valt er niet te combineren. Dat kan een innerlijke strijd opleveren, welke zwaar kan zijn.

In vroeger tijden, toen het meisje nauwelijks gelegenheid kreeg, welke andere ambitie dan ook dan die van het vrouw en moeder-zijn te volgen, zal zij zich ook minder van haar ver-

langens naar geestelijke en maatschappelijke activiteit bewust zijn geweest. Nu het meisje meer gelegenheid krijgt zich naar persoonlijke aanleg te ontwikkelen, kan het werk haar zo lief worden, dat het een zware strijd kan worden, de bevrediging van deze behoefte geheel of gedeeltelijk achter te stellen bij het voldoen aan de voortplantingsdrift. Deze strijd is de tol welke de vrouw aan haar mens-zijn betaalt. Maar ook alleen zij (hij) die is heengegaan door de strijd van de van zichzelf en van zijn behoeften bewuste menselijke geest met de beperkingen en driften van de biologische mens, zal misschien ten volle beseffen wat het betekent, bewust mens te zijn en het zal haar (hem) innerlijk rijker maken.

Een andere oorzaak van de problematiek is gelegen in omstandigheden van veel minder essentiële aard. Al heeft de vrouw feitelijk veel meer mogelijkheden dan vroeger, onze moraal heeft zich daaraan nog lang niet aangepast. Nog maar al te vaak wordt het meisje opgevoed in de gedachte dat haar enig ware bestemming uitsluitend in huwelijk en moederschap is gelegen en dat al het overige bijkomstig is. De zin van het vrouwenleven is volgens deze moraal: zich dienstbaar maken aan man en kinderen. Maar de feitelijke mogelijkheden zijn niet meer in overeenstemming met deze moraal. De vrouw heeft – weliswaar nog te beperkte – mogelijkheden haar eigen geestelijke behoeften aan werk, aan denken en studie, kortom aan allerlei activiteiten buiten het gezin te bevredigen.

En zij maakt daarvan soms een zeer intens gebruik. Echter niet zonder in konflikt te komen met de heersende moraal, welke noodzakelijk ook haar eigen moraal is, want geen mens kan zich geheel onttrekken aan de in zijn omgeving geldende opvattingen. Zo zal de werkende getrouwde vrouw altijd in spanning leven omdat zij het gevoel heeft dat zij man, kinderen en werk te kort doet. Niet omdat dit werkelijk zo zou moeten zijn, (het oordeel of werkelijk aan een van deze categorieën tekort wordt gedaan, altans meer tekort wordt gedaan dan wanneer de vrouw thuis zou blijven, is trouwens moeilijk te geven) maar omdat zij nu eenmaal leeft volgens een gedragspatroon dat nog niet algemeen als „normaal” wordt aanvaard.

Deze spanningen kunnen wij de vrouw besparen als wij erkennen dat iedere moraal zich op de duur moet wijzigen met de omstandigheden en indien wij bereid zijn de vrouw te helpen in deze, voor haar zo sterk veranderende wereld, haar eigen normen te zoeken.

De humanistische levensovertuiging, welke immers de bereidheid wil opbrengen tot ondogmatisch denken, kan hier meer dan een dogmatische levensbeschouwing, welke eerder leidt tot verstarring van moraal, voor de vrouw van heden een bevrijding betekenen en haar helpen, met behoud van de wezenlijke waarden, te zoeken naar nieuwe normen.

MR. H. SINGER-DEKKER

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredakteur: dr. H. Bonger. Redaktiesekretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie en advertenties: Bleyenburgstraat 1, Utrecht. Tel.: 10163. Postgiro 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— per regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,20.

Katolieke huwelijksvruchtbaarheid

De schrijver van het boek *) waarvoor ik hier belangstelling vraag, acht de bestudering van een tot nu toe verwaarloosd aspect van de Nederlandse bevolkingsgroei in hoge mate gewenst. Dit aspect is uitgedrukt in de titel van zijn boek, dat, ofschoon het rijk voorzien is van statistieken, kartogrammen enz., toch een boeiend werk is, ook voor de niet-socioloog. Het is strikt-wetenschappelijk, het imponeert, maar wekt ook vertrouwen door de methodische opbouw van het onderzoek en de vraagstukken die de schrijver aan de orde stelt, zijn zo belangrijk dat men hem dankbaar moet zijn, deze te hebben geëntameerd.

Hij vraagt: waarom is dit vraagstuk van het geboorte-niveau der katolieken in ons land zo verwaarloosd? Hij vermoedt dat katolieke schrijvers het probleem om principiële redenen liever aan niet-katolieken overlaten die het op hun beurt laten liggen om sentiments-redenen: ze willen de gevoelens aan onze katolieke landgenoten niet kwetsen of ze beschouwen het verschijnsel als voorbijgaand of ze hebben redenen van technisch-statistische aard als het ontbreken van voldoende vergelijkingsmateriaal buiten Nederland. De zaak is deze: de katolieke bevolkingsgroep omvat ruim 38 pct. van de bevolking van ons land en de huwelijksvruchtbaarheid overtreft die van de gereformeerden met 13,6 pct., van de N.-hervormden met 44,6 pct., die van de onkerkelijken met 63,2 pct. Al mag er dan een tendens zijn in de richting van nivellering van deze verschillen in dier voege dat de grotere vruchtbaarheid der katolieken zal teruglopen, men mag met de schrijver gerust aannemen dat in de komende tientallen jaren dit hogere katolieke geboortenniveau zich nog geducht zal laten gelden.

Het vraagstuk, dat hij op de meest objectieve wijze, d.w.z. met inachtneming van zo veel mogelijk aspecten als hij eraan kan ontdekken, behandelt, is dus van het grootste belang. Zijn wetenschappelijke geweten gebiedt hem nochtans de lezer te waarschuwen dat het hem uiteraard niet zal gelukken die objectiviteit te bereiken waarmee hij gaarne zijn onderzoek zou willen uitvoeren. Hij stelt het probleem in een aantal vragen aldus: In hoever ligt het Nederlandse geboortenniveau hoger dan dat van andere vergelijkbare Westeuropese staten en welke invloed oefent hierop de Nederlandse katolieke bevolkingsgroep uit? Is een minder snelle bevolkingsgroei in Nederland ekonomisch wenselijk? Welke factoren bewerken het hogere katolieke geboortenniveau? Beleven de Nederlandse katolieken de op het geboortevraagstuk betrekking hebbende kerkelijke moraalvoorschriften anders dan elders en zo ja, hoe krijgen wij hierin sociologisch meer inzicht?

De schrijver is van oordeel dat het vooral de godsdienstoffactor is, in het bijzonder de gezindheid der Nederlandse katolieken, die bijv. het verschil tussen Nederland en Denemarken (overwegend niet-katoliek) inzake het geboortenniveau verklaart. Hij geeft verder de berekening dat, indien de vruchtbaarheid van de katolieken in Nederland gelijk zou zijn, geweest aan die der niet-katolieken van 1905 af, de bevolking van Nederland bij de volkstelling in 1947 ca. 875.000 personen minder zou hebben bedragen. Het hoge geboortenniveau onder de katolieken is pas ontstaan nadat het geboortecijfer onder niet-katolieken veel sterker is gaan dalen, sinds ongeveer 1880. Het was

ook van toen af dat de geloofsafval in sterke mate begon.

Wij moeten wel in het oog houden, dat het percentage katolieken thans niet hoger ligt dan in 1840. Het was toen 38,99 pct., nu 38,50 pct. In 1899 was het 35,07 pct. Het heeft dus een halve eeuw geduurd (van 1899 tot 1947), voordat het met slechts ruim 3 pct. is toegenomen tot zijn tegenwoordige hoogte, ondanks de hoge geboortecijfers. Hier heeft de afval een grote rol in gespeeld.

Prof. Van Heek onderzoekt verder de invloed van de verstedelijking, van de industrialisering, van de agrarische produktie-omstandigheden, enz. Bij de vergelijking tussen het geboortenniveau van de Nederlandse katolieken en hun buitenlandse geloofsgenoten vindt hij aanwijzingen van een specifieke mentaliteit van de Nederlandse katolieken, die vooral tot uiting komt ten aanzien van het geboortevraagstuk. Hij tracht langs sociaal-historische en godsdienst-sociologische weg inzicht te krijgen in dit typische Nederlands-katolieke verschijnsel en vindt in de situatie, waarin de katolieken vroeger in Nederland hebben geleefd, allerlei motieven voor hun huidige mentaliteit. Ik moet kort zijn over dit historisch onderzoek. Ik noem slechts: de druk waaronder zij leefden tijdens de republiek; de achteruitzetting der vroegere generaliteitslanden, door katolieken bewoond; de „calvinistische” inslag in het Nederlandse katholicisme; hun concentratie in het zuiden, enz.

Een hoofdstuk wijdt de schrijver aan het besef van grote kwetsbaarheid bij de katolieken, terwijl zij tegelijk hoge ambities koesteren en heel wat van de toekomst verwachten. Tot de kwetsbaarheden behoort ook de toenemende onkerkelijkheid, die een grote handicap is voor het bereiken van een meerderheid in ons land, die sommigen toch wel verwachten, getuige een in het boek vermelde schatting, dat in het jaar 2028 de 50 pct. bereikt zal zijn, al is ca. 30 jaar geleden ook wel eens een wensdroom gedroomd dat dit percentage al in 1975 gehaald zou worden. In elk geval is het alleen het katholicisme dat deze ambitie en deze verwachting bezit, die de protestanten al lang prijs hebben gegeven. Deze koesteren veeleer angst voor die toekomst. Het zijn de Nederlandse katolieken die in '52 door de paus als een voorbeeld voor de gehele wereld zijn genoemd.

Prof. Van Heek besluit zijn studie met het noemen van een aantal indikaties van een frontmentaliteit en een religieus elan bij de Nederlandse katolieken die groter zijn dan bij hun buitenlandse geloofsgenoten. Maar ook konstateert hij op het terrein van zijn onderzoek geen geringe spanningen. Enerzijds verwacht het katolieke onderzoek inzake het bevolkingsvraagstuk een teruggang van het katolieke geboortecijfer (die trouwens al aan de gang is), anderzijds wordt nog fel tegen voorbehoedmiddelen gewaarschuwd en slechts de gehele en periodieke onthouding toegelaten. Hoe een en ander met elkaar gerijmd kan worden, blijft een moeilijkheid. Hierbij komt ook nog in katolieke intellektuele kringen het verzet tegen het onverantwoordelijke stichten van grote gezinnen met kans op verhoogde kriminaliteit of andere a-sociale toestanden.

Uit het bovenstaande is, naar ik hoop, de betekenis van dit werk wel enigszins gebleken. Het boek van prof. Van Beek is aller-

minst bedoeld als een arsenaal voor bestrijding van het katholicisme als te duchten sociale faktor, maar het geeft wel recht aan ieder verdere konklusies te trekken uit onweerlegbare feiten.

En een feit is de „frontmentaliteit” van het Nederlandse katholicisme die, bij alle theoretische en praktische verdraagzaamheidsbeginselen die wij huldigen, ook een humanistische frontmentaliteit vraagt, omdat het katholicisme in een humanistische toekomstvisie wel recht, maar geen reden van bestaan heeft. O. N.

*) Prof. dr. F. van Heek: „Het geboortenniveau der Nederlandse rooms-katolieken”. Een demografisch-sociologische studie van een geëmancipeerde minderheidsgroep. Publikaties van het sociologisch instituut der Rijksuniversiteit te Leiden III. Leiden, H. E. Stenfert Kroese N.V. 1954.

Nationale Anjeraktie

Vanaf 2 juli t.e.m. 21 augustus zal ons gehele land in het teken staan van het tienjarig herdenken van het Prins Bernhard Fonds, doordat een financiële aktie zal worden geleid, schrijft men ons.

De aktie zal op originele en attractieve wijze worden gevoerd. Overal in het land zullen op duizenden verkooppunten, o.m. bij winkeliers en banken, loten, die f 1.- per stuk kosten en in drie kleuren verkrijgbaar zijn, worden verkocht. Niet minder dan f 200.000.- aan belastingvrije prijzen staan de winnaars te wachten, terwijl de hoofdprijzen: vijf woonhuizen van ieder f 20.000.- per stuk (of naar verkiezing goederen), twee auto's Austin A 50, door middel van de radio op 21 augustus, tijdens een speciale uitzending, bekend zullen worden gemaakt.

De sympathie, die men allerwege het Prins Bernhard Fonds toedraagt, — het steunt op velerlei wijzen uitingen van kultuur en wetenschap — zal thans door alle Nederlanders op een aantrekkelijke wijze tot uitdrukking worden gebracht, want indien men zich om bepaalde redenen van dit grote gezelschapsspel zou wensen te onthouden, dan blijft er toch een mogelijkheid over om die noodzakelijke steun te bieden. Er is namelijk hiervoor een speciaal gironummer opengesteld en wel: nr. 83 ten name van het Prins Bernhard Fonds. Loten kunnen besteld worden op gironummer: 6465, ten name van de Nationale Anjeraktie.

Het Prins Bernhard Fonds, dat zich in het steun verlenen wendt tot alle Nederlanders, vraagt van alle Nederlanders hulp, die thans door allen geboden kan worden. Het gaat om uw eigen zaak!

Het affiche, dat opwekt tot deelneming aan de Anjeraktie.

Onbekend India

India is een wereld op zichzelf. Een bonte mengeling van uiteenlopende rassen en volkeren, met verschillende kulturele en religieuze tradities, levend in een natuurlijke omgeving die varieert van dorre woestijn tot tropisch oerwoud, van verzengende laagvlakte tot sneeuwbedekte bergketen. Deze wereld verkeert in een dynamische overgangsfase. Enkele sectoren hebben angstvallig tradities van tientallen eeuwen her bewaard, andere sectoren experimenteren met nieuwe vormen om niet alleen India maar ook de hele wereld voor te gaan naar een nieuwe toekomst.

Uit deze overweldigende rijkdom en veelheid biedt ons het boek *Onbekend India* (ontmoetingen met Yogi's, heiligen en wijzen, door Hans-Hasso von Veltheim-Ostrau. Vert. door L. Hoyack. Uitgave van N. Kluwer, Deventer. Prijs f 17,50) een schat van persoonlijk gekleurde reisindrukken. De auteur beschrijft zijn belevenissen en ontmoetingen uit 1938, toen de chinees-japanse oorlog reeds was uitgebroken en de dreiging van de tweede wereldoorlog ook voor India onafwendbaar nabij was. De voorname belangstelling van de auteur gaat uit naar de religie. Dit is geen wonder. In zijn

slothoofdstuk „De wegen tot God” zegt hij ook, dat de religie India's sterkste zijde was en nog steeds is. India is het land bij uitstek waar men kennis kan maken met de religie in al haar gestalten en uitingvormen, van magie en bezweringssritueel tot innerlijke devotie en integrale zelfverwerkelijking. Het boeddhisme, de veda's, de yoga, de Visjoe-, Sjiva-, Kali- en Doergadienst, het Kristendom, de astrologie, de teosofie, en moderne heiligen zoals Sri Ramana Maharsji worden aan de hand van uitvoerige details beschreven. Het boek is vol treffende passages, die de tegenstellingen tussen religieuze praktijk en maatschappelijke en politieke achtergrond duidelijk belichten en ons een uitzicht geven op de wijde, woelige wereld van onze twintigste eeuw.

Natuurlijk is zelfs in India religie niet allesbeheersend. Er zijn vele andere facetten van het leven die een rol van betekenis vervullen. Maar voor hen die willen weten hoe het actieve en rijke geestesleven in India uit de beleving van ware religiositeit nog steeds inspiratie en bezieling put, is de kennismaking met dit boeiende boek buitengewoon vruchtbaar.

K. S. L.

Ter overname gevraagd:

**REKENSCHAP No. 1 en
nummer 3 en 4 - 1955**

M. H. Bouwman, Linnaeusstraat 45 A11
Amsterdam (Oost)

VERHUISD:

A. STORM,

Dr. H. Th. s' Jacoblaan
Utrecht

naar:

**Hengeveldstraat 4,
Utrecht**

Telefoon: 030-20755

Datum van ingang: 29 juni 1956

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad
onder redactie van Dr W. J. Jong en
H. Kuysten. Administratie-adres:
Postbus 246, Rotterdam. Postgiro 445129
Abonnementsprijs f 3,— per jaar

*Indien U zich in de rijen der humanisten
heeft geschaard en bovendien lid is
van de P. v. d. A.*

**sluit U dan aan bij de
HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP
in de Partij van de Arbeid!**

Vraagt U eens een proefnummer
van ons maandblad „Vernieuwing”

Het secretariaat der H.W.G.,
Nieuwe Rijn 33a, Leiden,
verstreckt U gaarne inlichtingen

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door
het instandhouden van weeshuizen etc.
Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen
door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het
beginsel „Opvoeding zonder
geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Sekretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

Ook Uw buitenkerkelijke buurman inter-
esseert zich voor „Mens en Wereld”. Laat
het hem lezen en maak hem abonnee!

Het Humanistisch Thuisfront

heeft UW steun nodig!

Wordt daarom kontribuant door f 2,50 te storten
op rekening 523634 van het

HUMANISTISCH THUISFRONT
Hekelveld 16, te Amsterdam

N.V. Levensverzekering-Maatschappij

AURORA (opgericht 1887)

Amsterdam - Herengracht 62 - Telefoon 47006-42878

Kapitaal-, Lijfrente-, Volksverzekeringen

en ... het veel gevraagde

Aurora Spaarcertificaat

(3% rente en een gegarandeerd spaarkapitaal ook na overlijden)

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op
toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie minimaal f 3.— per jaar.
De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

Alle gewenste inlichtingen:

Hoofdkantoor Riouwstr. 186, Tel. 554797, 's-Gravenhage